

Att leda professionsseminarier med lärarstudenter på övningsförskolor

<i>Jaana Nehez</i>	Högskolan Halmstad
<i>Ann-Christine Wennergren</i>	Högskolan i Halmstad
<i>Åsa Hirsh</i>	Göteborgs universitet
<i>Ann-Karolin Bengtsson</i>	Halmstad kommun
<i>Annette Hertzman</i>	Helsingborgs stad
<i>Mona Johansson</i>	Halmstad kommun
<i>Carolina Josephsson</i>	Halmstad kommun
<i>Henrik Kraft</i>	Halmstad kommun
<i>Susanne Rimsby</i>	Ängelholms kommun
<i>Maria Sverrhag</i>	Helsingborgs stad

Att leda professionsseminarier med lärarstudenter på övningsförskolor

Jaana Nehez, Högskolan i Halmstad

Ann-Christine Wennergren, Högskolan i Halmstad

Åsa Hirsh, Göteborgs universitet

Ann-Karolin Bengtsson, Halmstad kommun

Annette Hertzman, Helsingborgs stad

Mona Johansson, Halmstad kommun

Carolina Josephsson, Halmstad kommun

Henrik Kraft, Halmstad kommun

Susanne Rimsby, Ängelholms kommun

Maria Sverrhag, Helsingborgs stad

Denna artikel beskriver ett ULF-projekt där sju förskollärare på övningsförskolor har lett och spelat in professionsseminarier med lärarstudenter. På högskolan har förskollärarna utforskat inspelningarna tillsammans med tre forskare. Syftet har varit att förbättra kvaliteten och likvärdigheten i seminarier där ett teoretiskt analysredskap med tre dimensioner av praktiskt yrkeskunnande användes. I projektet har bland annat förändringar i ledarskapet av seminarierna undersökts. Resultatet synliggör förändringar i ägarskap av analysredskapet, tillit till det egna professionella omdömet och professionellt mod att undersöka egna tillkortakommanden. Förändringarna har påverkat kvaliteten i seminarierna.

Bakgrund

En central förutsättning för utveckling av undervisning och praktiskt yrkeskunnande är att lärare får analysera egen undervisning tillsammans med kollegor som kritiska vänner (jfr Wennergren, 2016). I dialog med andra kan olika tolkningar av undervisningen mötas baserat på skilda erfarenheter i förtrogenhet och färdighet. Läraren kan då få syn på egna förgivettaganden och förstå hur dessa påverkar undervisningen. Detsamma gäller för lärarstudenter, vilket innebär att lärarutbildare behöver möjliggöra för kollegiala undervisningsanalyser. Det har dock visat sig vara en utmaning både för verksamma lärare och lärarutbildare att organisera sådana insatser. Kollegiala analyser tenderar att bli ett kollegialt tyckande där förgivettaganden som styr undervisningen inte synliggörs och praktiskt yrkeskunnande därmed inte utvecklas (Olsen, 2021; Sülau, 2023; Wennergren, 2016).

Vid Högskolan i Halmstad får lärarstudenter möjlighet att få syn på och utmanas i sina förgivettaganden i professionsseminarier på övningsförskolor och övningsskolor kopplade till VFU. Under seminarierna analyseras studenternas filmade undervisning och alla har rätt att få sin undervisning analyserad minst en gång per termin. Seminarierna leds av en erfaren förskollärare/lärare med samordningsansvar för studentgruppen på övningsförskolan/övningsskolan. Seminarielidarna har uttryckt svårigheter att komma på djupet i analyserna (t.ex. Wennergren & Nehez, 2020b). De har också noterat bristande likvärdighet i kvaliteten i seminarierna gällande möjligheten att bidra till utveckling av studenternas praktiska yrkeskunnande.

Högskolan har därför under 2020–2022 organiserat kompetensutvecklingsinsatser för förskollärare och lärare i rollen som seminarieledare. Dessa har prövat att använda ett teoretiskt redskap för att analysera undervisning tillsammans med studenterna. Redskapet utgörs av tre dimensioner av praktiskt yrkeskunnande som skickliga lärare klarar att balansera. Dimensionerna har identifierats i forskning om god undervisning och utgörs av ämneskunskap (*vad-dimension*), metodkunskap (*hur-dimension*) och kunskap om professionellt omdöme om när det är rimligt att göra på ett visst sätt (*när-dimension*) (Hirsh, 2020; Hirsh & Segolsson, 2020). Seminarielidarna har även fått öva på hur de kan leda seminarier där detta analysredskap används. Trots insatserna uttryckte förskollärarna behov av ytterligare fördjupning, vilket blev starten till det ULF-projekt som presenteras här. Det är ett aktionsforskningsprojekt där vi tillsammans (sju förskollärare och tre forskare) som forskningsgrupp har utforskat hur kvaliteten i seminarierna kan förbättras och likvärdigheten för studenterna ökas.

Syfte

Utformningen av projektet baserades på antagandet om att medverkan i aktionsforskning kan göra skillnad för både förskollärare, studenter och forskare (jfr Bergmark, 2022). Projektet syftade till att stärka likvärdigheten i utbildningen för studenterna genom att förbättra kvaliteten i professionsseminarier. Den fråga som rapporteras i denna artikel och som vi har undersökt lyder: Vilka förändringar kan identifieras i ledarskap av seminarierna för att utveckla studenters praktiska yrkeskunnande? Den utvecklade kunskapen kan användas för att stärka seminarieledning (praktisk kunskap) och djupare förstå avgörande aspekter för kollegial undervisningsutveckling (teoretisk kunskap).

Beskrivning av metod och arbetsprocess

Aktionsforskningen genomfördes 2022–2024 i tre skeden, ett etablerande, ett prövande och ett granskande skede (jfr Forssten Seiser, 2017). Varje skede varade drygt en termin. Inför det etablerande skedet informerades samtliga 35 rektorer för övningsskolor om projektet för att erbjuda deltagande. Sju förskolor anmälde intresse.

I det etablerande skedet formerades forskningsgruppen och samtyckesblanketter formulerades till berörda studenter. Totalt deltog 83 studenter, olika långt komna i sin utbildning. De fick information om studien via förskollärarna samt lämnade skriftliga samtycken för sitt deltagande.

Forskarna föreslog strukturer och analysmetoder för utforskandet av seminarier. Forskningsgruppen träffades en gång i månaden för *metasamtal* där utvalda situationer från förskollärarnas sätt att leda seminarier utforskades. Till respektive tillfälle gjorde två förskollärare varsin ljudupptagning (cirka en timme lång) av ett seminarium som de ledde med studentgrupper (två till åtta studenter). Från de digitala underlagen i form av ljudinspelningar valde förskolläraren två situationer, en som ansågs främja och en som ansågs begränsa samtalen om praktiskt yrkeskunnande. Under metasamtalen utforskade forskningsgruppen situationerna för att förstå orsaker till att samtalen om praktiskt yrkeskunnande främjades respektive begränsades. Från respektive metasamtal användes lärdomar i kommande seminarier. Metasamtalen leddes av forskarna med en strävan att göra alla delaktiga och möjliggöra djup i utforskandet.

I det prövande skedet formulerade respektive förskollärare, utifrån gjorda lärdomar, vad hen *specifikt* behövde förbättra i sitt sätt att leda seminarier för utveckling av studenternas praktiska yrkeskunnande. Förskollärarna iscensatte sina aktioner samt fortsatte att göra ljudupptagningar av seminarier för att kunna analysera utfallet av aktionen. Till metasamtalen på högskolan (fyra tillfällen) valde var och en ut en situation från en ljudupptagning att utforska med forskningsgruppen. Forskarna förfinade sitt sätt att leda metasamtalen.

Under det etablerande och prövande skedet genomfördes totalt 15 metasamtal där situationer från lika många seminarier utforskades. Metasamtalen ljudinspelades och transkriberades. I det granskande skedet genomförde forskningsgruppen analyser och kritisk granskning av de digitala underlagen (metasamtal och seminarieramtal) ur ett helhetsperspektiv. Skedet initierades med två gemensamma analysdagar och fortsatte under digitala träffar.

För att besvara frågan för denna artikel analyserades transkripten från samtliga metasamtal. Transkripten handlade om förskollärarnas valda situationer från seminarieramtalen. Analysen gjordes av forskarna med förskollärarna som kritiska vänner. Det var en tematisk analys (jfr Braun & Clarke, 2006) där transkripten lästes flera gånger för att identifiera förändringar i seminarieledarnas ledarskap. Utsagor kopplade till förändringarna färgmarkerades och kategoriserades utifrån vad förändringen handlade om. Kategorierna tematiserades och granskades därefter vid två tillfällen i forskningsgruppen. Analysen bekräftar de lärdomar som förskollärare och forskare beskriver i en övergripande rapport om projektet (Wennergren m.fl., 2024).

Resultat

Analysen synliggör förändringar i ledarskapet av seminarierna gällande *ägarskap av analysredskapet, tillit till det egna professionella omdömet och professionellt mod att undersöka egna tillkortakommanden i en ny roll.*

Ägarskap av analysredskapet

Ägarskap av analysredskapet handlar om att förskollärarna utvecklar sin förståelse av vad redskapet kan bidra med och hur det kan användas i samtal som ska utveckla praktiskt yrkeskunnande. Analysen visar att förskollärarna inledningsvis inte äger redskapet och därmed inte kan nyttja dess potential att identifiera dimensioner av yrkeskunnande (grundtanken i redskapet). De stannar vid att använda redskapets dimensioner som didaktiska. De samtalar med studenterna om vad barnen ska lära sig, det vill säga lärandeobjektet (ett didaktiskt vad). De samtalar om vilka metoder den undervisande studenten använder för att utveckling ska ske i förhållande till lärandeobjektet (ett didaktiskt hur). De samtalar vidare om vilka relationella, socioemotionella och etisk-moraliska avvägningar som studenterna gör för att stödja barnens lärande och utveckling (ett didaktiskt när).

Det framkommer att förskollärarna under de initiala metasamtalen uppmärksammar att de inte noterar moment som försvårar didaktiska analyser. De noterar till exempel inte att studenter som ombeds analysera vad-dimensionen uppfattar att de ska analysera vad som sker i den filmsekvens

de analyserar, till exempel garagebygge. De noterar heller inte att studenterna i sina didaktiska analyser ofta förväxlar vad- och hur-dimensionerna. Det framkommer vidare att det blir svårt att samtala om vilken metodkunskap (hur-dimensionen) som krävs i en analyserad undervisningssituation när vad-dimensionen inte identifieras. Detsamma gäller samtal om vilken kunskap som krävs om professionellt omdöme (när-dimensionen).

Förskollärarna ifrågasätter därav initialt sin förståelse av redskapet och utvecklar förståelsen senare under processens gång. I metasamtalen utforskas vilka frågor de kan ställa till studenterna så att dimensionerna kan användas som både didaktiska dimensioner och dimensioner av yrkeskunnande. Förskollärarna identifierar även vikten av att metasamtala om dimensionerna för att utveckla både sin egen och studenternas förståelse.

I analysen framkommer att förskollärarnas utvecklade förståelse bidrar till ett ägarskap av redskapet. I det prövande skedet använder de redskapet med större säkerhet, vilket stärker seminarieledarrollen. Då identifieras även seminarier där redskapet används för att analysera praktiskt yrkeskunnande. Det innebär till exempel att seminarieledaren ställer frågor till studenterna om vilket yrkeskunnande som behövs för att utveckla barnens nyfikenhet eller vilket yrkeskunnande som praktiseras i filmklippen. Vidare återkopplar de till den dimension som studenterna samtalar om eller frågar vilken dimension de just nu analyserar.

Tillit till det egna professionella omdömet

Tillit till det egna professionella omdömet handlar om att förskollärarna utvecklar sin förståelse av hur samtal om undervisning behöver ledas för att utveckla praktiskt yrkeskunnande. Analysen visar att de inledningsvis följer en föreslagen struktur i stället för att underlätta för studenter att få syn på sina förgivettaganden om den undervisning som analyseras. Förskollärarna fördelar analysredskapets tre dimensioner till studenterna och låter dem presentera vad de ha fått syn på om den tilldelade dimensionen. I detta skede problematiseras inte när olika förståelser av en dimension uttrycks i studentgruppen. Inte heller ställs följdfrågor när till exempel boksamtal uttrycks både som en vad- och hur-dimension.

Analysen synliggör att förskollärarna gör insikter om att möjligheten att nå fördjupade samtal om praktiskt yrkeskunnande går förlorad när de låter sig styras av ett i förväg planerat upplägg för samtalet. De gör alltså insikter om sin roll med hjälp av dimensionerna. Till exempel blir de varse om att samtal om yrkeskunnande kräver professionellt omdöme om när det är rimligt att göra på ett visst sätt (när-dimensionen), något som inte kan planeras i förväg eller uppnås genom instrumentella upplägg. Under processens gång utforskar förskollärarna således hur de kan leda samtal för att få till stånd fördjupade resonemang om yrkeskunnande. De börjar pröva olika sätt att leda samtalen och att lita på sitt eget professionella omdöme. De ger exempelvis både sig själva och studenterna reflektionstid, tillåter tystnad, uppmuntrar studenterna att våga problematisera varandras tolkningar eller hjälper dem att resonera djupare genom att sammanfatta vad som har sagts. Någon väljer att fokusera på en dimension i taget under ett samtal i stället för att omfatta samtliga dimensioner och ytterligare någon väljer att visualisera det som studenterna säger om dimensionerna med hjälp av post-it-lappar.

I analysen framkommer ytterligare att förskollärarna under processen efterfrågar stöd i form av ett frågebatteri med fördjupande frågor att ställa till studenterna. I slutet av det prövande skedet ställer de sig dock tveksamma eftersom ett frågebatteri även kan bidra till manualstyrning. I stället börjar de framhålla vikten av professionellt omdöme. I seminarsamtalen börjar de lyssna in studenternas förståelser och låta dessa styra samtalen. Stödstrukturerna används då mer flexibelt. Seminarierna utvecklas från samtal där studenterna redovisar sin förmåga att identifiera en didaktisk dimension till mer resonande samtal om yrkeskunnande.

Professionellt mod för att undersöka tillkortakommanden

Professionellt mod att undersöka egna tillkortakommanden handlar om en förflyttning av förskollärares förståelse om kvaliteter i seminarieledarrollen, en roll under utveckling. Analysen synliggör att förskollärare inledningsvis beskriver sina sätt att leda seminarier som relativt välfungerande trots svårigheter att komma till fördjupade samtal om praktiskt yrkeskunnande. Under det etablerande och prövande skedet blir de, via ljudupptagningar av seminarier, varse om komplexiteten i uppdraget och svårigheten att få seminarierna att uppfylla sitt syfte. De gör därmed insikter om vikten av att få syn på sin praktik som seminarieledare och även att våga utforska sitt eget yrkeskunnande i den rollen. I rollen som förskollärare eller VFU-handledare är de vana vid att undersöka sin egen praktik och har utvecklat erfarenhet och skicklighet inom dessa roller. Seminarieledarrollen är dock en annan som delvis kräver andra kvaliteter.

I analysen framkommer att förskollärare inledningsvis uttrycker en nervositet att spela in sig själva i en roll som de varken känner sig bekväma med eller skickliga i. Det blir emellertid tydligt att de snabbt inser mervärdet av digitala underlag för att undersöka egna tillkortakommanden tillsammans med andra. De får syn på att de inte alltid gör det som de tror sig göra i seminarieledarrollen. I det prövande skedet väljer de sedan förbättringsinsatser kopplade till egna tillkortakommanden under metasamtalen. Genom att utforska hur de leder seminarier utvecklas både sättet att leda och förståelsen av vad seminarierna kan bidra med som komplement till VFU-handledning. Deras egen uppfattning av hur väl de lyckas förändras emellertid inte, vilket kan bero på att de har fått syn på komplexiteten och ställer högre krav på sig själva i uppdraget som seminarieledare.

Analysen visar även att förskollärarna, i takt med att de utvecklar sitt professionella mod, låter studenterna att göra detsamma. Seminarierna går från att förskollärarna mestadels låter studenter värdera undervisning till att utmana dem att resonera om praktiskt yrkeskunnande. Fortfarande finns aspekter att utveckla, såsom att våga stanna kvar i det som ska analyseras och inte tillåta addering av annan information än det som finns på filmen.

Implikationer

Utifrån resultatet kan vi konstatera att förskollärarna har utvecklat sitt sätt att leda professionsseminarier och därigenom stärkt kvaliteten. Resultaten synliggör att seminariernas kvalitet påverkas av relevanta teoretiska redskap för analys av undervisning, men framför allt att kunskap och förståelse om analysredskap påverkar. Det krävs förståelse för att valda teoretiska redskap ska kunna användas konstruktivt och därigenom bidra till utveckling av praktiskt yrkeskunnande.

Resultaten visar också vad som krävs för att utveckla förståelse av analysredskap, nämligen digitala underlag som kan synliggöra egna förgivettaganden om redskapen. I vårt fall var det genom inspelade samtal som det var möjligt att lyssna på sig själv och varandra. Detta bidrog till insikter om hur förskollärares förgivettaganden om de tre dimensionerna av yrkeskunnande för att leda seminarier blev begränsande. Därigenom kunde de också utveckla sina förgivettaganden samt identifiera andra sätt att använda redskapen.

Resultaten ger praktiska implikationer både för dem som leder professionsseminarier med studenter och för yrkesverksamma som tillsammans med kollegor som kritiska vänner ska utveckla sin undervisning. Implikationerna är, utöver att finna relevanta redskap för analys av undervisning, att uppmuntra till utvecklad förståelse med hjälp av digitala underlag. Digitala underlag är autentiska och möjliggör därmed en gemensam referensram för att utforska och utveckla yrkeskunnande. Underlagen kan med andra ord stärka kvaliteten i interaktionen i kollegiala grupper som strävar efter att utveckla praktiskt yrkeskunnande.

Ovan nämnda implikationer är inte nya, men ändå viktiga att betona. Det är vanligt att tid för att utveckla förståelse av redskap bortprioriteras och att digitala underlag inte används (se t.ex. Nehez & Lindquist Håkansson, 2024; Wennergren & Nehez, 2020a). Det finns generellt sett en begränsad

erfarenhet och oro för att spela in sig själv för att tillsammans med kollegor kritiskt kunna analysera och utveckla eget praktiskt yrkeskunnande (se t.ex. Nehez, 2023). Oron och den begränsade erfarenheten behöver alltså utmanas. Oron kan övervinnas genom att konstruktivt använda digitala underlag över tid. Förskollärarna i detta projekt övervann oron när de insåg mervärdet av sina ljudinspelningar.

Referenser

Referenser

1. Bergmark, U. (2021). The role of action research in teachers' efforts to develop research-based education in Sweden: intentions, outcomes, and prerequisite conditions. *Educational Action Research*, 30(3), 427-444. <https://doi.org/10.1080/09650792.2020.1847155>.
2. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <http://dx.doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
3. Forssten Seiser, A. (2017). Stärkt pedagogiskt ledarskap: Rektorer granskar sin praktik. [Doktorsavhandling, Karlstad universitet].
4. Hirsh, Å. (2020). Relationellt ledarskap i klassrummet: Så skapas magi. Stockholm: Natur & Kultur.
5. Hirsh, Å., & Segolsson, M. (2020). "Had there been a Monica in each subject, I would have liked going to school every day": A study of students' perceptions of what characterizes excellent teachers and their teaching actions. *Education Inquiry*, 12(1), 35-53. <https://doi.org/10.1080/20004508.2020.1740423>
6. Nehez, J. (2023). How to identify action to improve in the practices of a professional learning community: A study of an action research project. *Educational Action Research*. <https://doi.org/10.1080/09650792.2023.2298424>
7. Nehez, J., & Håkansson Lindqvist, M. (2024). External facilitators' practical work for school improvement: de-professionalising or developing improvement capacity? *Journal of Educational Change*. <https://doi.org/10.1007/s10833-024-09514-z>
8. Olsen, R. 2021. Flerstymmighet i veiledningssamtaler? En kasusstudie om triadisk FoU-veiledning i grunnskolelærerutdanningen. *NORDVEI, Nordisk tidsskrift i veiledningspedagogikk*, 6(1). <https://doi.org/10.15845/ntvp.v6i1.3070>.
9. Sülau, V. (2023). Veta, vilja, kunna, våga: Konsten att utveckla lärares kollegiala samtalspraktiker. Lund: Studentlitteratur.
10. Wennergren, A-C. (2016). Teachers as learners: With a little help from a critical friend. *Educational Action Research*, 24(2), 260-279. <https://doi.org/10.1080/09650792.2015.105817>
11. Wennergren, A-C., & Nehez, J. (Red.) (2020a). Drivkraft för kollegialt lärande. Observation med MOSO och kritiska vänner: Fem undersökningar om att göra skillnader för elever. Ängelholm: Enable education. <http://hh.diva-portal.org/smash/get/diva2:1514543/FULLTEXT01.pdf>
12. Wennergren, A-C., & Nehez, J. (Red.) (2020b). Försöksverksamheten med övningsförskolor. Självvärdering med åtta fallbeskrivningar 2014-2019. Halmstad: Högskolan i Halmstad. <https://hh.diva-portal.org/smash/get/diva2:1514546/FULLTEXT01.pdf>
13. Wennergren, A-C., Nehez, J., & Hirsh, Å. (Red.) (2024). Att få syn på vad vi inte ser: Utforskande om praktiskt yrkeskunnande och studenters seminarier på övningsförskolor. Halmstad: Högskolan i Halmstad.